

Adviesrapport Natuurbeleving in het Waddengebied

Steef Engelsman

December 2011

INHOUDSOPGAVE

1. Inleiding

2. Natuurbeleving en draagvlak voor de natuur

3. Het huidige aanbod van natuurbeleving

- Het huidige aanbod in het Nederlandse Waddengebied
- Natuurbeleving in het Duitse- en Deense Waddengebied

4. Analyse

- Wie zijn de bezoekers van het Waddengebied en wat willen ze?
- De rol van de ondernemers
- Productvernieuwing, marketing en promotie
- De invloed van andere gebruikers op de natuurbeleving in het Waddengebied

5. Bestuurlijke en beleidsmatige ontwikkelingen rond natuurbeleving in het Waddengebied

- Convenant vaarrecreatie Waddenzee
- Pact van Rede
- Gastheerschap en handhaving
- Wadvaartochten
- Werelderfgoed Waddenzee en vogels
- Bestuurlijke verandering in het Waddengebied

6. Natuurbeleving in het Waddengebied, hoe verder?

- Inrichting
- Gebruik
- Bestuur en beleid
- Marketing en nieuwe producten
- Beperking andere vormen van recreatie
- Het Waddengevoel

7. De rol van het programma “Naar een Rijke Waddenzee”

1. INLEIDING

Het Waddengebied is een uniek gebied door zijn bijzondere ecologische, landschappelijke en cultuurhistorische kwaliteiten. Zij zorgen voor ruimte en rust in een mooie natuur en een prachtig landschap. De combinatie van deze kwaliteiten schept diverse en geheel eigen mogelijkheden voor de recreatieve beleving van het gebied. De instandhouding en verbetering van deze ecologische, landschappelijke en cultuurhistorische kwaliteiten zijn van wezenlijk belang voor de verdere ontwikkeling van recreatie en toerisme in het gebied. Het programma "Naar een Rijke Waddenzee" kan daarom rekenen op de steun van de sector recreatie en toerisme, mits er ook voldoende rekening wordt gehouden met de belangen van deze sector.

Mogelijkheden, kansen en knelpunten

Het Waddengebied heeft in ecologische, landschappelijke en cultuurhistorische zin bijzondere mogelijkheden voor recreatie en toerisme: ontspanning en inspanning, dynamiek en diversiteit, natuur en cultuur. Dit grote aantal opties biedt navenant veel kansen voor nieuwe ontwikkelingen, maar kent - gezien de kwetsbaarheid van het gebied - ook knelpunten in het raakvlak natuur en milieu enerzijds en recreatie en toerisme anderzijds. Bovendien kunnen verschillende vormen van recreatie elkaar in de weg zitten, wat ook voor knelpunten kan zorgen. De kernvraag is dan ook: Hoe kunnen we inzetten op een duurzame ontwikkeling in het Waddengebied en tegelijkertijd de recreatieve belevingswaarde van het gebied versterken. Het programma "Naar een rijke Waddenzee" kan daar wellicht een rol bij spelen.

Opzet van dit document

In dit document wordt in vogelvlucht een opsomming gegeven van wat er te doen is op het gebied van recreatieve natuurbeleving in het Waddengebied. Op basis hiervan wordt vervolgens aan gegeven welke nieuwe mogelijkheden er zijn voor recreatieve natuurbeleving en welke knelpunten zich voordoen.

Er wordt een advies gegeven over wat er zou moeten gebeuren qua inhoud en organisatie en wie belast zou moeten worden met de uitvoering. Daarbij wordt aangegeven wat de rol van het "Programma naar een Rijke Waddenzee" zou kunnen zijn.

De waarnemingen, de analyses en het advies in dit document zijn gebaseerd op de jarenlange ervaring van de opsteller als belangenbehartiger van de ANWB in het gebied. De gesprekken en overleggen, die in die tijd met bestuurders, vertegenwoordigers van allerlei organisaties en met de gebruikers van het wad zijn gevoerd, zijn van groot belang geweest voor de totstandkoming van dit document.

2. NATUURBELEVING EN DRAAGVLAK VOOR DE NATUUR

De laatste tijd wordt in de politieke en in de maatschappelijke discussie het belang van natuurbescherming nog al eens afgeschilderd als een hobby van bepaalde mensen en organisaties. Dit is geen goede ontwikkeling. Een gezonde natuur is immers geen hobby, maar een randvoorwaarde voor het leven op aarde. De gehele voedselproductie en bijna de gehele gezondheidszorg zijn er van afhankelijk. Iedereen zou dus het belang van natuurbehoud moeten inzien en steunen. De hedendaagse discussie gaat zelfs zover dat politieke partijen, die de natuur altijd hoog in het vaandel hadden staan, nu standpunten innemen en besluiten nemen, die niet goed zijn voor de bescherming van de natuur. Een voorbeeld hiervan is het standpunt van de regering, waarin staat dat natuurbeheer net zo goed of beter uitgevoerd kan worden door agrariërs dan door natuurorganisaties. Alleen al het feit dat agrariërs tegenwoordig vooral worden opgeleid in bedrijfskunde en geen opleiding meer krijgen in natuurbeheer, maakt dit tot een zeer dubieus standpunt. En hoe zit het met de toegankelijkheid van deze "boerennatuur"? Heel veel vormen van recreatie vinden plaats in de natuur en vragen om een grote mate van toegankelijkheid. En het belang van recreatie mag niet worden onderschat. Het zorgt bij de mens voor nieuwe energie en voor nieuwe ideeën. Eigenaren, beheerders en overheden hebben daarom een grote verantwoordelijkheid om er voor te zorgen dat de natuur ook beleefd kan worden. Vanwege deze afhankelijkheid van de natuur mag aan de andere kant van recreanten verwacht worden dat zij een beleid, dat is gericht op natuurbehoud zullen steunen. Een voorwaarde is natuurlijk wel dat er ook werkelijk gerecreëerd kan worden in die natuur en niet dat deze is afgesloten. Natuurlijk weten al die recreanten ook, dat niet alle natuur zo maar toegankelijk kan zijn zonder deze natuur te schaden. Zoneren, in plaats, tijd en geld, is dan de oplossing. Dergelijke toegangsbeperkingen dienen door de beheerders van de natuur wel in alle openheid met de gebruikers besproken te worden. Dat zorgt voor draagvlak.

3. HET HUIDIGE AANBOD VAN NATUURBELEVING

Het huidige aanbod in het Nederlandse Waddengebied

In de bijlage van dit document is een beschrijving opgenomen van de mogelijkheden van natuurbeleving per deelgebied. Als deelgebieden worden daarbij onderscheiden; Den Helder en omgeving, Wieringen, de Afsluitdijk, de Waddendijk van Zurich tot Harlingen, het Friese kleigebied, het Lauwersland, het Hogeland en de Eems-Dollardregio, Texel, Vlieland, Ameland, Terschelling, Schiermonnikoog en de Waddenzee met de onbewoonde eilanden en de droogvallende platen. Hier volgt een samenvatting.

Door de grote hoeveelheid natuurgebieden en de grote variatie daarbinnen, zijn de mogelijkheden voor natuurbeleving in het Waddengebied zeer groot. Of je nu een bezoek brengt aan het ingepolderde Waddengebied van Friesland en Groningen, de buitendijkse kwelders, de Waddendijk, de Waddenzee met zijn geulen en platen of de eilanden, de beleving van de natuur is er bijna altijd van uitzonderlijke klasse. En waar je ook bent in het gebied, altijd zijn er vogels, heel veel vogels. Toch zijn er in het gebied maar 7 speciaal ingerichte plekken, waar je vogels kunt observeren, zoals **vogelkijkhutten**. Ook zijn er niet of nauwelijks specifieke vogeltochten; wandel-, fiets- en boottochten, die als doel hebben vogels te observeren.

In het Waddengebied zijn volop mogelijkheden om op individuele basis van de natuur en het landschap te genieten. De toegankelijkheid van de natuur is goed geregeld en door een uitgebreid stelsel van recreatieve paden kun je in het buitengebied vrijwel overal komen. De komende tijd zullen de wandelmogelijkheden zelfs nog flink worden uitgebreid in het kader van het project "**Waddenwandelen**". Na realisatie van dit project, dat grotendeels gefinancierd wordt uit het Waddenfonds, ligt er een compleet wandelnetwerk in het Waddengebied, waarin alle soorten wandelingen mogelijk zijn, van dorpsommetjes tot langeafstandswandelingen.

Met uitzondering van de Afsluitdijk worden in het gehele Waddengebied **natuurexcursies** aangeboden. Deze worden vrijwel uitsluitend georganiseerd door natuurorganisaties en bezoekerscentra. Recreatieondernemers beperken zich over het algemeen tot het verwijzen naar de mogelijkheden om deel te nemen aan deze excursies.

Op meerdere plekken worden "**natuurarrangementen**" aangeboden door recreatieondernemers. Over het algemeen bestaan deze arrangementen uit een aanbod van een verblijf in combinatie met een informatiepakket of fietsgebruik. Echte natuurarrangementen met een actieve bijdrage van de aanbieder voor de beleving van de natuur en de cultuur zijn er nauwelijks. Een uitzondering is Texel. Een aantal eigenaren van kleinschalige verblijfsaccommodaties hebben zich hier verenigd onder de naam "Zo Texels". Hun motto; een onvergetelijke eilandervaring voor benieuwde mensen in het oorspronkelijke Texelse decor, aangeboden door eigenzinnige authentieke Texelaars. In hun aanbod zit voor een deel een component van actieve natuurbeleving.

Vanuit vrijwel alle Waddenhavens worden boottochten aangeboden om het wad te beleven. De klanten worden doorgaans geworven onder het motto "zeehonden observeren". Deze boottochten worden daarom ook wel "**robbentochten**" genoemd. De laatste jaren is het aanbod enorm gestegen. Deze toename is waarschijnlijk het effect van de aanwijzing van de Waddenzee tot werelderfgoed en wordt versterkt doordat boten, die eerst gebruikt werden voor de sportvisserij nu ook robbentochten organiseren. Een ander verschijnsel, dat zich in het gehele Waddengebied voordoet is de inzet van steeds meer "powerboten". Deze worden gebruikt als watertaxi en als "funboot" voor het varen door de branding van de Noordzee, maar worden ook voor robbentochten ingezet. Er lijkt sprake van enige wildgroei van robbentochten. Ook lijkt het er op dat heel veel boottochten meer gericht zijn op vermaak dan op natuurbeleving.

Opvallend is dat er geen boottochten worden aangeboden voor het observeren van vogels of voor zoektochten naar de "**small five**" en de "**big five**" van de Waddenzee.

Kitesurfen kan de natuur verstoren en daarmee de natuurbeleving. Er bevinden zich in het Waddengebied vijf locaties, waar kitesurfen plaats vindt. Bij Harlingen, West Terschelling, Nes op Ameland, Lauwersoog(Hoek van de Bant) en Termunterzijl. Die laatste is niet legaal. Bij Hoek van de Bant blijven de surfers niet altijd binnen het aangewezen gebied. Er zijn geen meldingen van verstoring van de natuurbeleving door het kitesurfen.

Op Texel en Ameland worden van een vliegveld **rondvluchten** gemaakt en vindt parachutespringen plaats. Er zijn geen noemenswaardige meldingen dat hierdoor de natuurbeleving van anderen wordt verstoord.

Op Terschelling en Ameland is het voor vergunninghouders voor een deel van het jaar mogelijk om met de auto op het

Noordzeestrand te rijden. Er zijn enige honderden vergunninghouders op beide eilanden. Een deel van het publiek vindt dat door het **autorijden op het strand** hun beleving van de natuur wordt verstoord.

Een goede manier om van het wad te genieten is om met een boot de Waddenzee te bevaren. Dit kan met een eigen boot of bij voorbeeld met een charterschip van de Bruine vloot. Deze **charterschepen** vertrekken voornamelijk vanuit Harlingen, maar ook wel vanaf Terschelling en Lauwersoog. De meeste **“wadvaarders”** combineren zo 'n tocht over de Waddenzee met een bezoek aan één van de Waddeneilanden. In de havens van de eilanden zijn 900 ligplaatsen beschikbaar voor passanten. Bij een aantal eilanden zijn er ook ankerplaatsen. Een deel van de schepen combineert de tocht met, het bij eb, droogvallen op een plaat. Vooral Engelsmanplaat is een populaire bestemming.

Een bijzondere manier om het wad te beleven is het zogenaamde **wadlopen**. De meeste wadlopers gaan in groepen, begeleid door een gids. Ervaren wadlopers gaan ook wel op eigen houtje. Er zijn diverse “officiële” wadlooporganisaties. De meeste wadlooptochten vertrekken vanaf de Friese- en Groningse Waddenkust. In een aantal gevallen worden er wadlooptochten georganiseerd in combinatie met een boottocht. Er gelden quoteringsafspraken voor het aantal wadlopen. Het maximum wordt in de praktijk niet bereikt. Voor een deel van de wadlopers is de tocht een sportieve prestatie, voor een ander deel staat de natuurbeleving voorop. Beide soort wadlopers ondergaan echter een unieke wadbeleving.

In de Waddenzee zijn diverse natuurgebieden helemaal of voor een deel in tijd en plaats gesloten voor publiek. Hier hebben vooral de wadvaarders, die droogvallen en de wadlopers rekening mee te houden. De afsluiting gebeurt op grond van artikel 20 van de Natuurbeschermingswet. De aanwijzing van de gebieden, die worden afgesloten, vindt redelijk autoritair plaats door de rijksoverheid. De laatste jaren is er over deze afsluitingen meer overleg met de gebruikers van de Waddenzee.

Door gebruikersorganisaties en overheid zijn afspraken gemaakt om de betreders van platen en onbewoonde eilanden in de Waddenzee te benaderen met informatie en voorlichting over wat er wel en wat er niet mag bij betreding en waarom. Hiervoor is de erecode “Ik pas op het wad” opgesteld. In het kader van handhaving is afgesproken om alleen tegen de bewuste overtreders verbaliserend op te treden. Hoewel dit soort overtreders er wel degelijk zijn, wordt nauwelijks tegen hen opgetreden.

Een goed ruimtelijk beleid is van groot belang om de recreatieve belevingswaarden te behouden en te versterken. Op Texel is het behoud van de kernkwaliteiten een belangrijk uitgangspunt. Daarbij gaat het om de natuurlijke, landschappelijke, cultuurhistorische, archeologische en aardkundige waarden. Ook duisternis, rust en ruimte zijn op het eiland een belangrijke kernkwaliteit. Conform het planologisch zullen nieuwe ontwikkelingen in het buitengebied op Texel worden getoetst aan deze kernkwaliteiten.

Natuurbeleving in het Duitse- en Deense Waddengebied

Net als in Nederland bestaat het Duitse- en Deense Waddengebied uit een groot aantal deelgebieden, die allemaal een eigen identiteit hebben en een eigen aandeel hebben in de natuurwaarden van het totale Waddengebied. Wel zijn er opvallende verschillen met Nederland te noemen, die er voor zorgen dat de recreatieve (natuur)beleving in het Duitse – en Deense deel van het Waddengebied op een aantal punten anders is. Hier volgt een opsomming van de belangrijkste verschillen.

- In Duitsland heten de eilanden Noordzee-eilanden in plaats van Waddeneilanden. Daardoor is het gebied toeristisch vooral bekend om zijn Noordzeestranden. De Duitse eilanden trekken daardoor veel strandpubliek. In Nederland trekken dit soort badgasten vooral naar de Hollandse- en Zeeuwse kust. Om de Waddenidentiteit te versterken is in Duitsland daarom een behoorlijke inspanning nodig. Het voordeel van deze “Noordzeebenadering” is, dat er in Duitsland al decennialang een stevige marketingorganisatie in het Waddengebied aanwezig is.
- De uitstraling van vooral de Duitse eilanden is heel verschillend. Sommige eilanden lijken door de bebouwing op een badplaats van de Noordzeekust in Nederland, andere hebben juist weer een meer natuurlijke uitstraling dan de eilanden in Nederland, door bij voorbeeld het totaal ontbreken van auto's op het eiland.
- Het eilandgevoel is in Duitsland en Denemarken heel divers. Sommige eilanden hebben een vaste verbinding met de wal. Andere zijn alleen bereikbaar bij hoog water. In Nederland wordt het eilandgevoel bijna op alle eilanden hetzelfde gevoeld al heeft het verschil in de tijd dat de veerboot er overdoet om je over te zetten, wel invloed op dit eilandgevoel.
- In Duitsland en Denemarken heeft het Waddengebied de status van Nationaal Park. Daardoor zijn de activiteiten in het gebied altijd gerelateerd aan de doelstellingen van het Nationaal Park. Hierdoor is beheer, vergunningverlening en handhaving vrij eenvoudig georganiseerd. In Nederland is de gebiedsautoriteit veel meer

verdeeld over verschillende (overheid)organisaties.

- Bijzonder is in Duitsland het gebied van de Halligen met zijn vele terpen. Zo moet het nu binnendijkse ingepolderde Waddengebied van Friesland en Groningen er vroeger ongeveer hebben uit gezien.
- In het beleid ten aanzien van het gebruik van de auto in het gehele Nederlandse, Duitse en Deense Waddengebied is geen enkele logica te ontdekken. In Nederland kennen we eilanden met auto's, eilanden met alleen auto's voor bewoners en twee eilanden met een vergunningstelsel voor rijden op het strand. In Duitsland zijn er eilanden met auto's voor bewoners en eilanden met helemaal geen auto's. En in Denemarken mag iedereen gewoon met de auto op het strand.

4. ANALYSE

Wie zijn de bezoekers van het Waddengebied en wat willen ze?

Zonder tekort te willen doen aan allerlei onderzoeken op dit gebied, is dit een vrij simpele vraag. Naar het Waddengebied komen de volgende soort bezoekers:

- badgasten, die het strand bezoeken, maar ook de natuur in trekken.
- mensen die willen wandelen en fietsen met de natuur als decor
- echte natuurliefhebbers die komen voor het observeren van soorten en de dynamiek van het gebied
- watersporters, die de Waddenhavens willen bezoeken
- wadvaarders, die tussen de platen doorvaren en af en toe willen droogvallen
- wadlopers
- badgasten, die vrijwel uitsluitend komen voor strandvermaak en uitgaan
- recreanten en toeristen, die uit zijn op allerlei vermaak
- bezoekers van evenementen

Meer dan 80% van de bezoekers aan het Nederlandse Waddengebied valt onder de eerste drie categorieën en komen voor de recreatieve beleving van natuur en landschap.

Natuurlijk vinden bijna alle bezoekers het ook prettig als er leuke winkeltjes en gezellige terrasjes zijn, dat er goede overnachtingplaatsen zijn en dat je er lekker kan eten, maar daar komen ze natuurlijk niet primair voor. Wel kan rust, ruimte en duisternis een extra motief zijn om naar het Waddengebied te gaan. Het opwekken van het eilandgevoel (los van het vasteland) zal voor sommigen ook een extra stimulans zijn om een Waddeneiland te bezoeken.

De meeste van deze bezoekers komen goed aan hun trekken in het Waddengebied, mits ze de juiste locatie uitzoeken. Voor strandvermaak ga je bij voorbeeld naar de Koog op Texel, naar Terschelling of Ameland, maar niet naar Vlieland.

Voor een aantal doelgroepen doen zich enige problemen voor. Zo zijn er weinig echte natuurbelevingarrangementen. Voor de watersporters zijn er niet altijd voldoende ligplaatsen in de Waddenhavens. Over het waar en niet toestaan van droogvallen in de Waddenzee zijn de beheerders en de gebruikers het niet altijd met elkaar eens. Het wadlopen is voor een deel te veel gericht op de prestatie en niet op de beleving van de natuur. Vermaaktoeristen, die niet komen voor de natuur hebben op veel plaatsen in het Waddengebied niet veel te zoeken. Een voorbeeld daarvan zijn de gasten van het vakantiepark Esonstad in Oostmahorn. Dat zijn voor een groot deel vermaaktoeristen. Het gevolg is dat de parkleiding daar voortdurend op zoek is om nieuw vermaak voor zijn gasten te creëren, wat kan leiden tot aantasting van natuur en landschap in het gebied.

De rol van de ondernemers

Op het gebied van natuurbeleving zijn de recreatieondernemers in het Waddengebied behoorlijk passief. De meesten beperken zich tot het aanbieden van een verblijf in een mooie, natuurlijke omgeving. Een aantal biedt natuurbelevingarrangementen aan, maar die bestaan doorgaans slechts uit een aanbod van verblijf in combinatie met een informatiepakket of een fiets. Echte natuurarrangementen en natuurexcursies worden bijna uitsluitend aangeboden door de bezoekerscentra en de natuurorganisaties, soms in combinatie met de VVV of een enkele ondernemer. Natuurlijk zijn er uitzonderingen, zoals de groep van ondernemers "Zo Texels". Wel worden er door diverse ondernemers boottochten aan geboden met als doel het wad te verkennen en zeehonden te observeren. Hiervan zijn er in alle Waddenhavens meerdere te vinden. Overigens hebben veel van deze boottochten een hoog vermaakgehalte. De evenementenbureaus, die actief zijn in het Waddengebied, bieden vooral sportief vermaak aan en maar zelden natuurbeleving. De organisatoren van grote één of meerdaagse evenementen gebruiken meestal de natuur uitsluitend als middel of decor. Een uitzondering hierop zijn een aantal georganiseerde wandeltochten.

Productvernieuwing

De aanwijzing van de Waddenzee als werelderfgoed vraagt om productvernieuwing. Er zullen nog meer producten moeten komen, die de nadruk op natuurbeleving leggen. De al eerder genoemde vogeltochten behoren daartoe. Maar ook zoektochten naar de "small five", de "big five" en de "flying five", zoals die ook in Duitsland plaatsvinden. De Waddenvereniging is er al mee begonnen. Zij organiseren zoektochten naar de "season five".

De big five (de grote vijf)	De small five (de kleine vijf)
1. Gewone zeehond	2. wadpier
2. Griuze zeehond	3. wadslak
3. Bruinvis	4. mossel
4. Eidereend	5. kokkel
5. Zeearend	6. garnaal

In het kader van het project “Waddenwandelen” zullen nieuwe wandeltochten worden ontwikkeld, met als thema natuurbeleving.

Voor al deze tochten zijn wel logische vertrekpunten nodig, goed bereikbaar en voorzien van de nodige informatie over het gebied. De havens van Lauwersoog, Harlingen en Den Oever zijn daarvoor uitermate geschikt. En op kleine schaal bij voorbeeld vanaf de Waddendijk bij Pieterburen en Noordpolderzijl. Ook vanaf de Waddeneilanden kunnen dergelijke tochten worden georganiseerd. In de haven van Lauwersoog kan de inrichting van een vertrekpunt wellicht gecombineerd worden met de bouw van een nieuw hotel.

Er is markt voor bijzondere natuurbelevingarrangementen, zoals een bezoek aan Griend, vogels ringen met de boswachter, een zeilarrangement met droogvallen op Engelsmanplaat(zoek de small five) in combinatie met een bezoek aan Schiermonnikoog enzovoort. Gezien het feit dat “echte” natuurbelevingarrangementen en excursies in het Waddengebied vooral door de natuurorganisaties in de markt worden gezet, lijkt het logisch dat een natuurorganisatie, die actief is in het gehele gebied, zoals Natuurmonumenten hiertoe het initiatief neemt.

Marketing en promotie

In de marketing en promotie van het Waddengebied ligt de nadruk vooral op de Waddeneilanden. Het toerisme in het Waddengebied bestaat uit meer dan de eilanden. Tot het Waddengebied behoren, naast de eilanden, ook de Waddenzee en de Waddenkust.

Voor de recreant en de toerist is er nauwelijks informatie te vinden over het Waddengebied in zijn geheel. Bovendien wordt het aanbod, dat er is, vaak versnipperd in de markt gezet. Er is daarom duidelijk behoefte om het Waddengebied meer als een geheel op de toeristische kaart te zetten. Dit past ook uitstekend bij de status van de Waddenzee als Werelderfgoed. In het recente verleden heeft de ANWB hiertoe al eens het initiatief genomen met het project Waddenparels. Ook de Raad voor Wadden heeft iets dergelijks gedaan en toen het initiatief gelegd bij Marketing Groningen. Marketing Fryslân heeft het initiatief intussen overgenomen en een projectplan opgesteld en ingediend bij het Waddenfonds voor subsidie. De aanvraag is afgewezen omdat de eigen bijdrage niet voldoende geregeld was; lees de bijdrage van de provincie Groningen. Vervolgens is het project in aangepaste vorm ingediend bij het Samenwerkingsverband Noord-Nederland (SNN), met daarin de gebruikelijke en noodzakelijke opstapjes richting opleidingscentra. Door SNN is het project wel gedoneerd met een flinke subsidie. Officieel werken ook de marketingorganisaties van Groningen, Noord-Holland en de Waddeneilanden mee aan het project. Het lijkt er op dat er weer gewerkt aan een project, waar waarschijnlijk een veelheid aan processen en producten wordt bedacht, maar een project dat geen enkele waarborg biedt voor continuïteit. Het probleem in het Waddengebied is niet dat het ontbreekt aan ideeën, maar het probleem is dat er geen dragende organisatie is, die de marketing en de coördinatie van de promotie voor het gehele Waddengebied regelt. De overheden en de daaraan gelinieerde marketingbureaus zijn daartoe blijkbaar niet in staat, al was het maar omdat van een echte samenwerking geen sprake is. De enige optie lijkt dat een particuliere organisatie die deze rol op zich neemt. De kans om daarvoor de ANWB te strikken heeft men laten lopen, omdat er een voorkeur was om dit in de regio zelf op te pakken. Wellicht is er in de regio een andere organisatie te vinden of een samenwerkingsverband van particuliere organisaties, die deze taak op zich wil nemen. De Waddengroep (Waddengoud) zou hier toe bij voorbeeld het initiatief kunnen nemen. Het lijkt raadzaam om dan het projectplan van Fryslân zo snel mogelijk om te bouwen naar een plan, waarbij een particuliere organisatie wordt gesteund, die zich belast met de marketing van het Waddengebied.

De invloed van andere gebruikers op de natuurbeleving in het Waddengebied

Een aantal andere gebruikers en gebruiksfuncties in het Waddengebied hebben invloed op de natuurbeleving in het gebied. Dit zijn de militaire activiteiten, de havenactiviteiten, de gaswinning, de visserij, de discogangers, de strandrijders, de kitesurfers en het snelle varen.

- Hoewel de militaire activiteiten de laatste decennia zijn afgenomen in het Waddengebied, hebben ze nog steeds een behoorlijk negatieve invloed op de recreatieve beleving door geluidhinder en ruimtebeslag.
- In het verleden is niet gekozen om alle havenactiviteiten te concentreren in de Eemshaven. Was dit wel gebeurd, dan had Harlingen wellicht een echte "leisurehaven" kunnen zijn. De havenactiviteiten van de industriehavens van Harlingen en de Eemshaven staan over het algemeen haaks op de natuurbeleving van het wad. Er moet voor gewaakt worden dat door de externe werking van de havenactiviteiten de natuurbeleving in een groter gebied negatief wordt beïnvloed.
- De versturende invloed van de gaswinning op de recreatieve beleving van de natuur beperkt zich tot een stuk horizonvervuiling door de aanwezigheid van het platform bij Ameland.
- Te intensieve visserij zorgt voor verstoring van de natuur en heeft daarmee ook een negatieve invloed op de natuurbeleving van het wad. Met de overgang naar duurzame visserij in de Waddenzee vervalt deze negatieve invloed van de visserij en levert zelfs een positieve bijdrage. De aanwezigheid van vissers behoort immers bij de beleving van het wad.
- Overlast van muziek komt op diverse locaties in het gebied voor, vooral op en bij het Noordzeestrand. Soms heeft dit een negatieve invloed op de natuurbeleving op het strand en in het duingebied. Gemeentes zullen er voor moeten waken dat deze hinder tot het minimum beperkt blijft.
- Autorijden op het strand is voor de inzittenden een aparte beleving, maar zorgt tegelijkertijd voor overlast voor de van de natuur genietende wandelaar op het strand. Een beperking van het autorijden op het strand zou de natuurbeleving hier ten goede komen.
- Kitesurflocaties hebben bij aanwezigheid van de gebruikers nauwelijks nog waarde voor andere mensen, die daar van de natuur willen genieten. Het aantal locaties zal daarom beperkt moeten blijven.
- Snelvaren, ook in de vaargeulen, is door lawaai en golfslag hinderlijk voor watersporters, die genieten van de natuur. De vraag is of snelvaren op de Waddenzee wel thuis hoort.

5. BESTUURLIJKE EN BELEIDSMATIGE ONTWIKKELINGEN ROND NATUURBELEVING

Convenant vaarrecreatie Waddenzee

De vraag ligt voor om het convenant vaarrecreatie Waddenzee te verlengen. Voor een aantal inhoudelijke zaken uit het convenant zijn vervolgactiviteiten van belang. Dit betreft de inrichting van de Waddenhavens, het vaarbewijs, de handhaving van artikel 20-gebieden en de voorlichtingscampagne. Deze zaken kunnen natuurlijk ook in een ander verband geregeld worden, bij voorbeeld in het Regiecollege Waddengebied (RCW), voorbereid door het Toeristisch Overleg Waddenzee (TOW). Het is in ieder geval aan te bevelen het aantal overlegstructuren te beperken en te concentreren rond het RCW.

In het convenant is opgenomen om bij de examens voor het vaarbewijs ook vragen op te nemen over het vaargedrag in natuurgebieden. Wellicht is de invoering van een Waddenvaarbewijs nog een betere optie. In het kader van het convenant is de campagne "Ik pas op het wad" gevoerd. Deze was vooral gericht op alle wadvaarders. Een campagne, beperkt tot deze doelgroep is verder niet zinvol. Deze doelgroep, met uitzondering van een aantal snelvaarders, weet wel wat er van hun verwacht wordt. Een campagne gericht op de bewustwording van de waarden van het wad is meer zinvol, mits deze uitgedragen wordt door alle sectoren en niet alleen door de natuurorganisaties. Het stimuleren van een Waddengevoel bij het publiek kan daarbij een belangrijk onderdeel zijn. De inzet van "sociale media" lijkt daarbij zeer bruikbaar. Misschien nog wel belangrijker is het stimuleren van het Waddengevoel in de lokale Waddenomgeving. Als nog meer lokale bestuurders en ondernemers behept zouden zijn met het goede Waddengevoel, dan is veel gewonnen voor het behoud en herstel van de natuur en landschap in het Waddengebied. Ook de lokale bevolking moet daarbij betrokken worden.

Pact van Rede

Het Pact van Rede is een afspraak tussen natuurorganisaties en een aantal belangenorganisaties op het gebied van recreatie en toerisme om te komen tot een gedeeld ontwikkelingsperspectief voor het Waddengebied. De verdere realisatie van deze afspraak zit in het slop, door gebrek aan nieuwe energie en financiën. Een eerdere poging om tot een dergelijk ontwikkelingsperspectief te komen in 1999 door de Initiatiefgroep Duurzaam Toerisme Waddengebied strandde op het moment dat een verdere uitwerking per deelgebied op het programma stond. Het lijkt er op dat de kansen nu groter zijn om een dergelijk ontwikkelingsperspectief verder uit te werken, omdat steeds meer organisaties de natuurbeleving centraal stellen voor het beleid in het Waddengebied. De gedachte om daarvoor een recreatievisie op te stellen voor het gehele Waddengebied lijkt niet zinvol. Dat zal op teveel weerstand stuiten van de overheden in het gebied. Om het initiatief een succes te laten worden lijkt een uitwerking voor Waddenbrede thema's zoals de toegankelijkheid van het wad of een uitwerking per deelgebied kansrijker.

Gastheerschap en handhaving

De laatste jaren zijn diverse initiatieven ondernomen om het gastheerschap op en om de Waddenzee te introduceren. Hierbij worden recreatieondernemers en natuurwachters opgeleid om vooral gastheer te zijn in het Waddengebied en niet alleen maar uitbater of bewaker. Een gastheer vertelt op de eerste plaats over de mooie dingen die het wad te bieden heeft en vertelt volgens ook waarom bepaalde activiteiten niet kunnen, omdat ze de natuur en daarmee de beleving van de natuur schaden. De afgelopen tijd heeft een aantal schippers en recreatieondernemers aan de wal een opleiding tot gastheerschap gevolgd. Daarnaast is een proef gedaan om een aantal vogelwachters zich meer als gastheer te laten gedragen. Vogelwachters bewaken gedurende het broedseizoen een aantal vogelgebieden op het wad. Deze proef is geslaagd en verdient een vervolg. Ook de inspecteurs van de overheid en de politie, die als taak hebben toezicht te houden op de naleving van de regelgeving zouden zich meer als gastheer kunnen opstellen. Daarbij blijft het natuurlijk gewenst dat notoire overtreders of mensen, die gewoon niet willen luisteren, worden aangepakt.

Wadvaartrachten

Al heel lang worden er boottochten georganiseerd over het wad en richting Noordzee. De klassieke schepen van de Bruine vloot kunnen daarvoor gecharterd worden door groepen mensen. Doorgaans hebben deze tochten vooral als doel het genieten van de elementen en van het natuurschoon. Soms leiden deze tochten tot verstoring van de natuur omdat de opvarenden zich niet aan de gedragsregels houden. De laatste jaren is deze verstoring een stuk minder geworden, mede door de afspraken die er zijn gemaakt in het kader van de Erecode "Ik pas op het wad". Ook al heel lang varen er schepen in het Waddengebied, die sportvissers meenemen. De laatste tijd varen deze vissersschepen en andere schepen naar plekken waar zeehonden liggen met als doel de dieren daar te observeren. Soms worden daar ook zogenaamde "powerboten" voor gebruikt. Deze laatste worden ook wel ingezet om wildwater te varen door de

branding van de Noordzee. De grote toename van de mogelijkheden voor het maken van wadvaartochten lijkt uit de hand lopen en zal waarschijnlijk steeds vaker leiden tot verstoring van de natuur. Regelgeving en een vergunningensysteem of zelfregeling lijkt gewenst en in de nabije toekomst niet te voorkomen.

Werelderfgoed Waddenzee en vogels

In 2009 is de Waddenzee uitgeroepen tot Werelderfgoed. Deze status heeft het gebied gekregen omdat het uniek is in de wereld. Nergens ter wereld kom je een dergelijk uitgestrekt en gevarieerd gebied tegen, dat door de invloed van eb en vloed steeds weer grotendeels droogvalt en dan weer onder water loopt. Hierdoor is de Waddenzee een zeer bijzonder leefgebied voor flora en fauna en een onmisbare tussenstop voor miljoenen vogels tijdens hun trektocht. Vooral vanwege deze gigantische hoeveelheid vogels die de Waddenzee aan doen, is het gebied in de wereld bekend. In Nederland is het gebied bij het publiek vooral bekend als leefgebied van zeehonden. Vandaar waarschijnlijk ook het grote aanbod in robbentochten in het gebied. Buitenlanders die op zoek zijn naar het werelderfgoed Waddenzee zullen echter vooral komen om de vogels te zien. Helaas voor deze bezoekers, want ze zullen de vogels zelf moeten zoeken. Enig gestructureerd aanbod van vogels kijken en vogeltochten in het Waddengebied is er niet. Aan Vogelbescherming Nederland, Waddenvereniging en de bezoekerscentra de taak daarvoor snel een plan te maken en uit te voeren. Een dergelijk project past prima in het programma Naar een rijke Waddenzee.

Bestuurlijke verandering in het Waddengebied

Al decennialang wordt er gepleit voor bestuurlijke vernieuwing in het Waddengebied. Door politiek gekibbel en machtsstrijd tussen overheden, is het er nooit van gekomen. Hierdoor is de samenhang in communicatie, in regelgeving, in beheer, in handhaving en in ruimtelijke ordening ver te zoeken. Vooral nationale wetgeving, zoals de PKB-Waddenzee en de Natuurbeschermingswet zorgen ervoor dat er een zekere bescherming is van de natuurwaarden in het gebied. Voor de natuurbeleving is deze bescherming van wezenlijk belang. Voor de natuur en daarmee voor de natuurbeleving is meer samenhang in het beleid noodzakelijk. Nu het bestuur over het gebied verder zal worden overgelaten aan de provincies is het aan hen de taak om er voor te zorgen dat er één gebiedsautoriteit komt. Het lijkt voor de samenhang in het gehele internationale Waddengebied logisch om aansluiting te zoeken met de structuren in Duitsland en Denemarken. Een stelsel van één of meerdere nationale parken lijkt dan logisch.

6. NATURBELEVING IN HET WADDENGEBIED, HOE VERDER?

De mogelijkheden voor de recreatieve beleving van de natuur in het Waddengebied zijn zeer divers en van een goede kwaliteit. Deze worden daarom gewaardeerd door bewoners en bezoekers. Uit de hier boven beschreven analyse blijkt dat er toch ook nog voldoende kansen zijn om de mogelijkheden voor natuurbeleving uit te breiden en de kwaliteit er van te verbeteren. In een aantal gevallen is het van belang dat de natuur meer beschermd wordt en dat de mogelijkheid van recreatieve beleving meer beperkt wordt. Op enkele punten is het noodzakelijk om andere vormen van recreatie te beperken om de natuurbeleving te versterken.

Hier volgt een opsomming van waar de recreatieve natuurbeleving versterkt kan worden en wie dit zou kunnen realiseren.

Inrichting

- Op verschillende plekken in de Waddenzee wordt gewerkt aan kwelderherstel en de aanleg van nieuwe kwelders of er worden er plannen voor gemaakt. Daarnaast zijn er diverse plannen om brakwaterzones aan te leggen. Hier liggen kansen voor de uitbreiding van de mogelijkheden voor recreatieve natuurbeleving. Het is aan te bevelen om de ideeën hiervoor al in de ontwerpfase mee te nemen. Een taak voor het programma "Naar een rijke Waddenzee" (PRW) om daar voor te zorgen.
- De waterkerende functie van de Afsluitdijk moet worden versterkt. Er zijn plannen om bij de aanpassing van de dijk ook andere functies te betrekken. Voor de beleving van de Afsluitdijk en zijn natuurlijke omgeving is het aan te bevelen de veranderingen beperkt te houden. De dijk moet wel **de** dijk blijven. Een ontwikkeling, die wel kan en eigenlijk noodzakelijk is, is de herinrichting van Breezanddijk, op de dijk en aan beide kanten van de dijk. Gedacht kan worden aan een belevingsruimte, waarbij in het water "nieuwe" natuurgebieden, bij voorbeeld voor vogels, worden gecreëerd om naar te kijken en van te genieten. Een taak voor het PRW om te zorgen dat het rijk dit opneemt in de verdere plannen voor de Afsluitdijk.
- In het gebied bij Balgzand bij Den Helder zijn voldoende mogelijkheden om van de natuur te kunnen genieten. De Balgzanddijk bij Den Helder kan daarom gesloten blijven voor publiek.

Gebruik

- Vissers en vissersboten behoren bij de beleving van het wad. Te intensieve visserij schaadt de natuur en daarmee de natuurbeleving. De ontwikkeling naar een meer duurzame visserij in de Waddenzee is daarom in het belang van de natuurbeleving. Een taak voor alle betrokkenen om de duurzame visserij in de Waddenzee te blijven stimuleren.
- De havenactiviteiten van de industriehavens van Harlingen en de Eemshaven staan over het algemeen haaks op de natuurbeleving van het wad. Er moet voor gewaakt worden dat door de externe werking van de havenactiviteiten de natuurbeleving in een groter gebied negatief wordt beïnvloed. Een taak voor de havenautoriteiten en de betrokken overheden.
- Snelvaren op de Waddenzee, ook in de vaargeulen, is door lawaai en golfslag hinderlijk voor wadvaarders, die genieten van de natuur. De vraag is of snelvaren op de Waddenzee wel thuis hoort. Onderzoek moet uitwijzen hoe het snelvaren meer beperkt kan worden. De mogelijkheid van een "natuurvaarbewijs", zoals opgenomen in het convenant waterrecreatie Waddenzee of de introductie van een Waddenvaarbewijs zal daarbij een deel van het onderzoek moeten zijn. Een taak voor het RCW.

Bestuur en beleid

- Voor de natuur en de recreatieve beleving van de natuur in het Waddengebied is meer samenhang in beleid en beheer gewenst. Nu het bestuur over het gebied verder zal worden overgelaten aan de provincies is het aan hen de taak om er voor te zorgen dat er één gebiedsautoriteit komt. Het lijkt voor de samenhang in het gehele internationale Waddengebied logisch om aansluiting te zoeken met de structuren in Duitsland en Denemarken. Een stelsel van één of meerdere nationale parken lijkt dan logisch. Een taak voor het RCW en de betrokken overheden.
- Een goed ruimtelijk beleid is van groot belang om de recreatieve belevingswaarden te behouden en te versterken. Op Texel is het behoud van de kernkwaliteiten bij het ruimtelijk beleid een belangrijk uitgangspunt. Daarbij gaat het om de natuurlijke, landschappelijke, cultuurhistorische, archeologische en aardkundige waarden. Ook duisternis, rust en ruimte zijn op het eiland een belangrijke kernkwaliteit. Conform het planologisch zullen nieuwe ontwikkelingen in het buitengebied worden getoetst aan deze kernkwaliteiten. Ook in andere delen van het Waddengebied zou een dergelijk beleid een bijdrage kunnen leveren aan de versterking van de belevingswaarden. Een taak voor het RCW om dit te stimuleren.

- De vraag ligt voor om het convenant waterrecreatie Waddenzee te verlengen. Voor een aantal inhoudelijke zaken uit het convenant zijn vervolgvacatures van belang. Dit betreft de inrichting van de Waddenhavens, het vaarbewijs, de handhaving van artikel 20-gebieden en de voorlichtingscampagne. Deze zaken kunnen natuurlijk ook in een ander verband geregeld worden, bij voorbeeld in het Regiecollege Waddengebied (RCW), voorbereid door het Toeristisch Overleg Waddenzee(TOW). Het is sowieso aan te bevelen het aantal overlegstructuren in het Waddengebied te beperken en te concentreren rond het RCW en het PRW.
- Het Pact van Rede is een afspraak tussen natuurorganisaties en een aantal belangenorganisaties op het gebied van recreatie en toerisme om te komen tot een gedeeld ontwikkelingsperspectief voor het Waddengebied. Een eerdere poging hiertoe in 1999 door de Initiatiefgroep Duurzaam Toerisme Waddengebied strandde op het moment dat een verdere uitwerking per deelgebied op het programma stond. Het lijkt er op dat de kansen nu groter zijn voor een verder uitwerking, omdat steeds meer particuliere- en overheidsorganisaties de natuurbeleving centraal stellen voor het beleid in het Waddengebied. Om het initiatief een succes te laten worden lijkt een uitwerking voor Waddenbrede thema's zoals de toegankelijkheid van het wad of een uitwerking per deelgebied het meest kansrijk. Een taak voor het PRW om een impuls te geven om het Pact van Rede verder uit te werken.
- De laatste jaren zijn diverse initiatieven ondernomen om het gastheerschap op en om de Waddenzee te introduceren. Hierbij worden recreatieondernemers en natuurwachters opgeleid om vooral gastheer te zijn in het Waddengebied en niet alleen maar uitbater of bewaker. Een gastheer vertelt op de eerste plaats over de mooie dingen die het wad te bieden heeft en vertelt volgens ook waarom bepaalde activiteiten niet kunnen, omdat ze de natuur en daarmee de beleving van de natuur schaden. Uit onderzoek blijkt dat deze aanpak werkt. Ondernemers voelen zich mede eigenaar van de natuur en het aangesproken publiek toont meer begrip voor natuurbescherming. Dit lijkt genoeg aanleiding om met deze aanpak door te gaan. Een taak voor het RCW om een impuls te geven aan de continuïteit van deze aanpak.

Marketing en nieuwe producten

- Voor de recreant en de toerist is er nauwelijks informatie te vinden over het Waddengebied in zijn geheel. Bovendien wordt het aanbod, dat er is, vaak te versnipperd in de markt gezet. Het wordt tijd dat het Waddengebied meer als een geheel op de toeristische kaart wordt gezet. Dat is ook in het belang van de promotie van de Waddenzee als werelderfgoed. Bovendien kan dan nog beter de natuurbeleving als centraal thema worden opgepakt. Het verleden laat zien dat de regionale overheden en marketingbureaus daar gezamenlijk niet in slagen. Het is daarom tijd dat de toeristische marketing van het Waddengebied in handen komt bij een particuliere organisatie. De Waddengroep, de uitgever van "Waddengoud" zou daarvoor het initiatief kunnen nemen, gesteund door het PRW en het RCW.
- De aanwijzing van de Waddenzee als werelderfgoed vraagt om product vernieuwing. Er zullen nog meer producten moeten komen, die de nadruk op natuurbeleving leggen. Buitenlanders die op zoek zijn naar het werelderfgoed Waddenzee zullen vooral komen om de vogels te zien. Enig gestructureerd aanbod van vogels kijken en vogeltochten in het Waddengebied is er niet. Aan Vogelbescherming Nederland, Waddenvereniging en de bezoekerscentra de taak daarvoor snel een plan te maken en uit te voeren. Maar ook zoektochten naar de "small five", de "big five", de "flying five" en de "season five" zijn een goede aanvulling op het bestaande "natuurbelevingspakket" in het Waddengebied. Voor deze tochten zijn wel logische vertrekpunten nodig, goed bereikbaar en voorzien van de nodige informatie over het gebied. De havens van Lauwersoog, Harlingen en Den Oever zijn daarvoor uitermate geschikt. En op kleine schaal bij voorbeeld vanaf de Waddendijk bij Pieterburen en Noordpolderzijl. Ook vanaf de Waddeneilanden kunnen dergelijke tochten worden georganiseerd. Een taak voor het particulier initiatief om hier invulling aan te geven, wellicht met hulp van het Waddenfonds.
- Er is markt voor bijzondere natuurbelevingsarrangementen, zoals een bezoek aan Griend, vogels ringen met de boswachter, een zeilarrangement met droogvallen op Engelsmanplaat(zoek de small five) in combinatie met een bezoek aan Schiermonnikoog enzovoort. Gezien het feit dat "echte" natuurbelevingsarrangementen en natuurexcursies in het Waddengebied vooral door de natuurorganisaties in de markt worden gezet, lijkt het logisch dat een natuurorganisatie, die actief is in het gehele gebied, zoals Natuurmonumenten hiertoe het initiatief neemt.

Beperking andere vormen van recreatie

- Autorijden op het strand is voor de inzittenden een aparte beleving, maar zorgt tegelijkertijd voor overlast voor de van de natuur genietende wandelaar op het strand. Een beperking van het autorijden op het strand zal de natuurbeleving hier ten goede komen. Een taak voor de betrokken gemeentes om dit te regelen.

- De laatste tijd varen steeds meer vissersschepen en andere schepen naar plekken waar zeehonden liggen met als doel de dieren daar te observeren. De zogenaamde robbentochten. Soms worden daar ook “powerboten” voor gebruikt. Deze laatste worden ook wel ingezet als watertaxi en om wildwater te varen door de branding van de Noordzee. De grote toename van deze boottochten lijkt uit de hand lopen en zal waarschijnlijk steeds vaker leiden tot verstoring van de natuur. Regelgeving en een vergunningensysteem of zelfregeling lijkt gewenst en in de nabije toekomst niet te voorkomen. Een taak van het RCW om een visie op dit punt te ontwikkelen.

Het Waddengevoel

- In het kader van het convenant Vaarrecreatie Waddenzee is de campagne “Ik pas op het wad” gevoerd. Deze was vooral gericht op alle wadvaarders. Een campagne, beperkt tot deze doelgroep is verder niet zinvol. Deze doelgroep, met uitzondering van een aantal snelvaarders, weet wel wat er van hun verwacht wordt. Een campagne gericht op de bewustwording van de waarden van het wad is meer zinvol, mits deze uitgedragen wordt door alle sectoren en niet alleen door de natuurorganisaties. Het stimuleren van een Waddengevoel bij het publiek kan daarbij een belangrijk onderdeel zijn. De inzet van “sociale media” lijkt daarbij zeer bruikbaar. Misschien nog wel belangrijker is het stimuleren van het Waddengevoel in de lokale Waddenomgeving. Als nog meer bewoners van het Waddengebied, lokale bestuurders en ondernemers behept zouden zijn met het goede Waddengevoel, dan is veel gewonnen voor het behoud en herstel van de natuur en landschap in het Waddengebied en daarmee voor de natuurbeleving. Een mooie taak voor het PRW om het initiatief te nemen voor een campagne “Waddengevoel”.

7. DE ROL VAN HET PROGRAMMA “NAAR EEN RIJKE WADDENZEE”

Er valt nog veel te doen om de recreatieve natuurbelevingswaarden in het Waddengebied te versterken. Een belangrijke rol is daarbij weggelegd voor overheden en particuliere organisaties. Ook het programma “Naar een Rijke Waddenzee” kan daarbij een rol spelen.

In de vorige paragraaf is een opsomming gegeven van de gewenste activiteiten en wie daarbij het initiatief zou moeten nemen of steun zou moeten verlenen. Voor het Programma “Naar een rijke Waddenzee” zijn daarbij de volgende taken geselecteerd ;

1. Het initiatief nemen voor een campagne om het “Waddengevoel” te stimuleren bij lokale burgers, bestuurders en ondernemers.
2. Het ondersteunen van een proces om de marketing van het Waddengebied onder te brengen bij een particuliere organisatie
3. Het ondersteunen van het initiatief van het zogenaamde Pact van Rede, met als doel om in gezamenlijkheid een ontwikkelingsperspectief voor het Waddengebied te ontwikkelen.
4. Er voor zorgen dat de bestuursstructuur voor het Waddengebied duidelijk en eenvoudig wordt gemaakt en dat er maar één overleg is waar zaken op het gebied van natuur en recreatie worden besproken.
5. Er voor zorgen dat bij projecten “nieuwe natuur” zoals kweldervorming en brakwaterzones, er voldoende aandacht is voor de recreatieve beleving van deze gebieden.

De Regiekamer zal er voor moeten zorgen dat deze punten worden opgenomen in het programma. Het samenspel in de Regiekamer zal hopelijk niet alleen de partners inspireren. Ook anderen - personen of organisaties die iets met de Wadden hebben - zullen hopelijk door de impuls van het programma “Naar een rijke Waddenzee” worden uitgedaagd om mee te doen aan het proces, dat moet leiden tot nieuwe samenwerkingsverbanden, nieuwe projecten en nieuwe kwaliteitsproducten, zoals die in dit document voor de versterking van de belevingswaarden van het Waddengebied zijn opgenomen.